

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
Магистърски факултет
Департамент „История“
Програма “История на България от древността
до наши дни”

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертацията

за присъждане на образователната и научна степен
„доктор”

на тема:

СОЦИАЛНАТА МИСИЯ И СОЦИАЛНИТЕ ПРАКТИКИ
НА ХРИСТИЯНСКИТЕ ИЗПОВЕДАНИЯ В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ПЕРИОДА 1879 - 1949 г.

Докторант:
Румяна Лечева

Научен ръководител:
проф.д-р Румен Генов

София, 2017 г.

I.Обща характеристика на дисертационния труд:

Тема на дисертацията: Настоящото проучване е посветено на социалната мисия и социалните практики на християнските вероизповедания в България през периода 1879 – 1949 година.

Актуалност: Нарастващата историческа и религиозна неграмотност, която наблюдаваме през последните години, е основната причина все повече българи да губят представа за време и място, за ценности и идеали в днешното динамично и раздирано от противоречия общество. Нека припомним – сега сме в началото на ХХІ век и страната ни е изправена пред нови опасности, които заплашват християнската ни идентичност.

Темата, която изследваме, е актуална и днес, когато ни тревожат проблеми, свързани с богатство и бедност, държавна власт и църква, сигурност и свобода.

Според нас днес повече от всякога е необходима дискусия и преценка на миналото и настоящето на социалната дейност на християнските вероизповедания в България. Добрият пример трябва да бъде припомнен и посочен, поуците са важни, за да начертаем едно по –добро бъдеще за всички българи.

Дисертацията е опит за първото в българската историография цялостно изследване, и то сравнителен план, на социалната мисия на трите християнски деноминации – източноправославни, католици и протестанти през периода 1879 – 1949 г. До този момент са правени подобни проучвания за нашата страна само за две от тях – на Българската православна църква и на Католическата църква. Информация за социалните дейности на евангелските деноминации има в отделни изследвания. Акцентът при представянето на мисиите на католици и протестанти е едностранчив и не е свързан със сравнителен анализ.

Цел на изследването:

Основната цел на проучването е да бъдат проучени, припомнени, осъвременени и популяризирани добрите социални практики и дейности на православни, католици и протестанти, които се налагат и развиват през периода 1879 – 1949 г., да се покаже как те се посрещат от държавата и как - от гражданите. Научният анализ налага в хода на изложението да бъдат решени две основни задачи:

1. Откриване и въвеждане в научно обръщение на непроучени или малко познати до сега архиви, чрез които да се проследи развитието на социалните мисии и практики на християнските вероизповедания у нас.

2. Очертаване на ролята на Светия синод, Светия престол и църковните ръководства на евангелските деноминации, които имат представителства у нас.

Хронологични рамки на изследването:

Хронологичните рамки на тази дисертация се определят не просто по силата на установената периодизация на най-новата българска история, а въз основа на обективното съдържание на процесите, свързани с реализацията на социалните мисии и практики. Долната хронологическата граница е естествено определена от освобождението на българския народ от османско владичество и приемането на Търновската конституция, която е основа на новата българска държава. Крайната хронологическа граница е 1949 г., защото началото на 50-те години маркира маргинализирането на Българската православна църква.

Налагането на държавен социализъм по съветски модел след преврата на Девети септември 1944 г. е историческият и идеологическият повод Римокатолическата църква и евангелските вероизповедания да бъдат

подложени на преследвания, конфискация на имуществото, а техните водачи да бъдат репресирани, хвърляни в затвора, а някои екзекутирани по монтирани „шпионски“ съдебни процеси. Новата власт определя клира им като „агентура на Ватикана и Вашингтон“ и забранява социалната им дейност.

Методологична основа: За да проследим историята на трите християнски деноминации избрахме тематичния и хронологичен подход, който е използван и при структурирането на дисертацията. Нашата цел е да покажем, че те са свързани по своята същност със социалната дейност, както и с религиозната, културната и политическа история на нашата страна.

База за изследването: В уводната част на дисертацията е направен преглед на основните публикации по разглежданата проблематика в българската историография и на архивните източници, използвани за реализиране на научното изследване.

Темата на настоящето проучване е разработена на основата на документи от Централен държавен архив и от областните архивите в Стара Загора, Пловдив, Сливен, Русе, Плевен, Благоевград, Разград. Проучени са мемоари, ръкописи, част от които досега не са публикувани, интервюта и материали от печата.

Сведения за благотворителни акции и инициативи откриваме на страниците на вестниците „Зорница“, „Църковен вестник“, „Пастирско дело“, „Истина“, на календара „Св. Св. Кирил и Методий“, списанията „Християнка“ и „Християнство и култура“.

Макар и субективни, мемоарите разкриват факти, които са полезни при една историческа реконструкция. Често религиозните дейци са проникателни критици на обществото и осветяват социалните конфликти.

Използвани са различни конкретни изследвания на български автори – църковни и светски историци.

I. Структура на дисертационния труд:

Глава 1. Изложението на религиозните аспекти на социалните проблеми структурно е обособено в пет части. В първата част се представя определението за социална мисия иза мисионерство, което ни дава Светото писание. Учението на Иисус Христос е религиозно, поради което корените на личния и социалния морал се намират в Божията воля и оценката се извършва от Бог, независимо дали това се разбира от повечето хора или не. Милосърдие на Църквата има тогава, когато Тя изпълнява своята социална дейност по примера на първата църковна община в Йерусалим след Петдесетница. Следва кратък исторически преглед на социална мисия на християнската Църква. Третата част предлага демографско –религиозен анализ, който ползва най-старите и най-новите статистически данни за българския народ. В четвъртата част обект на нашето проучване е отношението църква – държава, основа на което е социалната история.

Дейността на трите християнски вероизповедания в началото на ХХвек е опит да се съхранят традициите срещу nihilизма и интернационализма, които увеличават своите привърженици.

За финал на първа част предлагаме съвременен прочит на историческата реалност за навлизане в живота на българина на атеизма – основна теза в комунистическата идеология, която определя като най-важни задачи борбата срещу църквата и религията и отделянето им от държавата. Конфликтът между Съюза на пролетарските безбожници и християните, който продължава близо половин век, финализира с налагането през 1944 г. на държавен социализъм по съветски модел, който отрича християнската църква и забранява социалната и дейност.

Глава 2. Обект на изследване във втора глава са социалните дейности и инициативи на Българската православна църква по време на Третата българска държава. Изложението е структурно обусловено в 13 части.

В първите три части представяме историческа реконструкция на БПЦ и законодателство – Търновската конституция и Екзархийския устав, които определят възможностите за социална дейност. Във втора част изясняваме утвърждаването на монархическата институция и свещената православна титла „цар”, както и отношенията на българските монарси с християнските вероизповедания.

Българското Възраждане, в което Църквата на Иисус има най-важна роля, дава възможност на нашия народ за осмисляне на християнските ценности, но трябва да признаем, че това става предимно в контекста на националната революция и обединение на българските земи и народ. Християнските дейци участват в създаването на новата държава като парламентаристи, основават БЧК, поставят началото на мащабна социална и образователна дейност, но не успяват да запазят водещата си роля в българското общество. Като резултат от Търновската конституция БПЦ става зависима от държавата, а преглед на отношенията между двете институции показва, че тене са основани на християнските ценности, а на променящи се политически интереси.

В четвърта част разясняваме мисията на православния свещеник, който е избираем, съгласно Екзархийския устав и ролята му на основен фактор в обществения живот на следосвобожденска България.

В следващата част ‘Религиозното образование в държавните училища’ искаме да развенчаем митовете и да скъсаме с романтичната представа за преподаване на вероучението в Третата българска държава. Цялата история на тази дисциплина е поредица от борби и противопоставяния между църква и държава за статута на религията в модерното светско българско училище. Правим и сравнителен анализ с

преподаването на религия и вероучение през изследвания период и в други европейски страни.

Следва представяне на многообразната и богата дейност на Съюза на православните свещеници, който поставя началото на поредица от сдружавания на доброволен пробцип – православни братства, студентски, младежки, ученически, женски, въздържателни дружества, които развиват и обогатяват дейността си през годините.

Светият Синод подкрепя православните сдружения и сформира две администрации – „Отдел за църковна народна благотворителност” и ‘Мисия’, които им осигуряват организационна и финансова помощ. Църковната администрация подпомага и издателската дейност, която впечатлява с мащабите си.

Православното духовенство е сред учредителите на БЧК, за да достигне през 1944 г. , когато половината от председателите на дружества са православни духовници. Клирът и миряните разкриват сиропиталища и старопиталища към различни енории, организират кампании в подкрепа на просяците и срещу проституцията, акции в помощ на пострадалото население след земетресението в Чирпан през 1928 година. И разбира се в подкрепа на българските евреи по време на Втората световна война.

БПЦ е основен фактор при бежанските кризи на наши сънародници, както и на арменци и руснаци. Отделна част разказва за свещениците в българската армия и тяхната мисия на фронта. Предламе и кратка справка на заслугите в социалното дело на най-изявените наши духовници от висшия клир.

Глава 3. В изложението, разделено отново на 13 части, се разглежда социалната дейност на Католическата църква в Третата българска държава. В началото предлагаме преглед на енцикликите и институциите, които определят и ръководят мисиите в България. Дейността на католическите

мисии по цял свят се направлява от различни фондации и сдружения, най-важните сред които са Центърът за разпространение на вярата (L'Oeuvre de la propagation de la foi) и Фондацията на източните училища (Oeuvre des ecoles d'Orient), които координират дейността си с Конгрегацията за пропаганда на вярата – главната администрация на Светия престол за популяризиране и разпространение на католицизма. Други важни организации са Алианс франсез, основана през 1883 г. и съществуваща до днес и Комитетът за защита на френските интереси в Ориента.

Три опита за уния и един за конкордат през изследвания в дисертацията период налагат извод, който историографията се стреми да не забелязва и забравя – Унията на БПЦ с Рим се превръща в алтернативен политически избор – България и българския народ се обръщат на Запад, търсят политическо бъдеще за нацията в Европа в трудни моменти. Предлаганите възможности от Светия престол не отстъпват от културните корени и националната идентичност.

В 9 част изясняваме мисията на католическите ордени, която се определя от доктрината на Католическата църква. Милосърдието и състраданието за тях се превръщат в доживотна орисия. Представяме всички ордени, които получават благословия от папата за мисия по българските земи. В началото те полагат усилия за подобряване на бита на българина – как да подреди дома си, как да устрои градината си, създават нови жилищни квартали в някои енории. Откриват начални училища и колежи, които са изключително ефективни, предлагат европейско образование и помагат на нашия народ да скъса с менталитета на 5 века османско владичество и да се доближат до европейската цивилизация. Забележително място в образователната им политика заема колежът „Св. Августин” в Пловдив. Той става най-важното френско културно средище в страната ни и получава международен престиж и влияние, защото обучава възпитаници от различни вери и националности.

Католическите духовници организират и характерните за християнската църква социални институти- три големи болници, сиропиталища, старчески домове, италиански институт, издават вестник „Истина” и списание” Св. Св. Кирил и Методий”. През изследвания период са издадени над 200 книги. Активно участват в акциите в помощ и подкрепа на бежанците и в помощ на пострадалите от земетресението в Чирпан през 1928 година. Нов момент са документите, които наскоро бяха представени за участието на Светия престол при спасяване на българските евреи.

Към католическите енории се учредяват благотворителни дружества - женски, студентски, младежки, детски, въздържателни, които развиват впечатляваща дейност на доброволни начала. Насърчаването на религиозното образование и дисциплина става в дружествата „Мариини девойки”, които имат значение за бъдещите съпруги и майки. Изключително важни са и дружествата за младежи, в които бъдещите съпрузи и бащи се напътстват за живот в християнско семейство.

Старанието на мисионерите, дисциплината на духовниците, дали обети и контролът от дипломатите на Светия престол обясняват размерите и значението на мащабната социална дейност.

В последната глава представяме и най- ярките духовници на католически клир у нас. Важен акцент поставяме на българската мисия на папа Йоан XXIII, който открива дипломатическа мисия на Ватикана в Третата българска държава. Монсеньор Анджело Ронкали съдейства за поставяне началото на организирана социална дейност на Католическата църква и устройването на бежанците униати от Македония.

Глава 4. Обект на изследването, обособено в 9 части, са социалните акции на Протестантската църква по българските земи. В първите две части предлагаме историческа реконструкция и информация на протестантските

мисионери у нас по време на османското владичество. Те идват от САЩ и Обединеното кралство и се ползват от защитата на дипломатите си в Цариград, който е център на религиозната пропаганда в Османската империя.

Предлагаме и историческа ретроспекция на учредяването на църквите на методисти, конгрешани, баптисти, лютерани, петдесятници, сформиранието на Обединени евангелски църкви.

Социалната им дейност се развивава в три посоки – мисионерски общини, в които се разпространява божие слово, облагородяване на бита на българина и откриването на модерни училища.

Проследяваме дейността им, която започва с подобряване бита на българина – създаване на хигиенни навици, построяване на къщи, създаване на занаятчийски умения, необходими в ежедневието им. Откриват неделни училища за деца и възрастни. Резултат от образователните им проекти са Роберт колеж, Константинополския девически колеж, Самоковските училища, Американския колеж, първата модерна детска градина, създадена от мис Елизабет Кларк.

Над 1000 българи завършват Роберт колеж, в който се възпитават и образоват силни характери и народни водачи, които стават част от политическия и икономически елит в Третата българска държава. Специално място е отделено и на единствения успешен опит за основаване на Селски християнски университет в село Пордим, Плевенско, който съществува и до днес като земеделски колеж и носи името на основателя си - Едуард Хаскъл.

Богатата социална дейност на протестантските мисионери се реализира от традиционните за християнската църква сдружения – благотворителни, младежки, женски, създаденото БЕД и се финансира от социални фондове извън нашата страна. В отделни глави представяме и организираниите мисии сред малцинствата, акциите в подкрепа на

бежанците, в затворите, създаване на страчески дом по американски модел, както и слабо известните акции в подкрепа на българските евреи. Последната глава е посветена на изявени дейци на евагелските църкви у нас.

III.Изводи:

1. Социалните инициативи и практики намират израз в идентични дейности, които реализират православни, католици и протестанти – създават християнски братства, помагат на бедни, болни, деца в риск, бездомници, самотни стари хора. Организируют акции срещу проституцията и алкохола, както и помагат на бежанци и пострадали от Чирпанското земетресение през 1928 г., и в спасяването на българските евреи.

2. И трите вероизповедания са зависими от държавата – БПЦ в по-голяма степен, а останалите в по-малка, но отношенията между тях не са основани на християнски ценности, а на променящите се политически интереси. Това налага дебело наслоените комплекси върху образа и на държавата, и на народа, и на църквата. И е повод за противоречия между християнските вероизповедания, които нямат реални предпоставки, а аргументите са по-скоро наложени от неразбиране на мисията им.

3. И трите вероизповедания еднакво не приемат настъпващия войнствен атеизъм и организируют различни кампании в подкрепа на християнската религия.

4. Икуменическият дух в училищата на католици и протестанти е най-важният аспект от тяхната дейност в годините преди България отново да се появи на европейската карта и след 1879 година. Тази теза е насочена срещу обвиненията за прозелитизъм в религиозните училища. Блестящи примери са Робърт колеж и Одринската католическа гимназия, а по-късно и колежите в Пловдив, Ловеч, Русе и Варна, които имат международен авторитет, а възпитаниците им са от различни вери и националности.

5. В различни години от изследвания период държавата се намесва деликатно или брутално, но никога радикално както в подкрепа на БПЦ, така и на останалите вероизповедания.

6. Идеите на някои православни свещеници и богослови, които учредяват в началото на ХХ век движението „Обновена жива църква” и заявяват публично, че католици и протестанти не са им врагове, не се сбъдват. Национализмът се оказва по-силен от Евангелието.

IV. Справка за по-важните приноси в дисертационния труд:

1. За първи път в българската историография, в което се прави цялостно изследване в сравнителен план на социалната мисия на трите християнски деноминации – източноправославни, католици и протестанти през периода 1879 – 1949 година.

2. В научен оборот са въведени слабо известни и неизвестни архивни източници за дейността на трите християнски вероизповедания, използвани за реализиране на научното изследване.

3. За първи път е представен пълен списък на католическите ордени, евангелски деноминации, които заедно с духовниците на БПЦ реализират социални практики.

V. Справка на публикации и цитати по темата на дисертационния труд:

Публикации:

1. Близко до децата – мисията на салезианите в България. - Християнство и култура, 2014, бр. 3. с. 45 -49

2. Съюз на православните братства в България. - Християнство и култура, 2016, бр.4, с. 43-60.

3. Църква на прицел. - Християнство и култура, 2016, бр. 8, с. 72-81.

Участие в конференции:

1. Участие с доклад на английски език на тема „Социалните енциклики на Католическата църква”. - Тракийски дни, Тракийски университет, Стара Загора, май, 2014.
2. Участие с доклад на тема: „Българското общество между вярата и атеизма”. - Кръстопътища на историята. Национална историческа конференция, Созопол, септември, 2016
3. Участие с доклад на тема: „ Християнските братства на православни, католици и протестанти по време на Третата българска държава. - Харта, СУ „Св. Климент Охридски”, София, 12 декември, 2016.
4. Междухристиянският диалог през вековете и днес. ‘Св. Климент Охридски’, София, 29 април, 2017.

Цитирания в:

1. Методиев, Момчил. Нюйоркски митрополит Андрей. София: РИВА, 2016, с. 26.
2. Стоянович, Петър. Известният непознат. София: Сиела, 2012, с. 19.

VI. Благодарности:

Изказвам своята искрена признателност и благодарност на научния си ръководител проф. д-р Румен Генов за неговите ценни напътствия, професионална компетентност и съдействие при научните изследвания и при подготовката на дисертацията. Изключително благодаря за неговата неоченима морална подкрепа и проявено търпение. Научи ме да пиша на черно -бяла лента, за да вляза в ролята на академичен историк, да съкратя два пъти ръкописа си и да се разделя с цветната лента, която винаги съм предпочитала.

Благодаря за доц. Лъчезар Стоянов, доц. Людмил Малев, доц. Светла Димитрова и главен асистент Момчил Петров, благодарение на които установих ценна и почти неизвестна историческа фактология.

През годините на моето изследване обсъждах, спорих, поставях под въпрос и дори бях принудена да приема гледните точки на много свещеници и вярващи от различни религии. Благословенна съм, че имам приятели и съидейници от толкова много духовни сфери, включително католически свещеници и монахини и проповедници петдесетници. Не мога да не посоча няколко имена лично и това са сестра Сузана, монахиня евхаристинка, и отец Мартин, свещеник салезиан, както и пастор Димитър Лучев и епископ Венцеслав Стойков. Всички те са неразделна част от моето изследване. Благодаря им за напътствията и подкрепата им.

Искрено вярвам, че пишейки последните редове от моето изследване с отворена душа и сърце, то може да изгради мост от светлина и разбирателство между различните разклонения на християнството. Дори да стигне и по-далеч, но нека оставим бъдещето на децата си, на които посвещавам труда си.